

Nicolaete K.N. RUH of КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО PEOPLE FOR RETURN ON HISTORICAL БАТЬКІВЩИНУ IN 60-80-X XX OF CENTURY.: HISTORIOGRAPHY

In the given article is analyses scientific researches about rule of Crimean Tatars of return to the historical motherland. The author is personification the activity of historians in this field.

Key words: deportation, political rule, Crimean Tatars, repatriation, historiography.

УДК 394 (477)

М.Ю. Зінчук

ПОВСЯКДЕННІСЬ ЯК ОБ'ЄКТСОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

У статті розглянуто особливості дослідження феномену повсякденності з точки зору соціологічної науки. Окреслені ключові позиції трактування щоденності в працях Е. Гуссерля, А.Шюца, Ч. Мілса, З. Баумана, П. Бергера, Т. Лукмана. Підкреслюється значення соціологічних досліджень для розуміння повсякденності в контексті історичних пошуків.

Ключові слова: повсякденність, феноменологічна соціологія, німецька соціальна теорія, габітус, соціологічне мислення, соціологічна уява, «повсякденний світ».

XX століття пройшло для гуманітаристики під знаком зміни наукової парадигми. Щойно сформована нова система суспільства вимагала нових підходів до розуміння її внутрішніх трансформаційних процесів та особливостей.

Соціологія як наука, що найбільше рефлексує щодо суспільних метаморфоз, потребувала нової теорії та методології, які б могли подолати обмеженість «першої соціології» з її сконцентрованою на дослідженнях певних систем та організмів. Однією з засадничих підстав цієї нової теорії стала цікавість до повсякденних практик.

Сьогодні соціологія повсякденності перетворюється з порівняно нового напрямку соціологічних досліджень в одну з точок відліку в оцінці суспільства. В контексті цього дослідники починають говорити про становлення «третьої» [12, с. 4], або ж просто «іншої» [6, с. 16], соціології.

Вперше об'єктом соціологічних досліджень повсякденність стає в межах феноменологічної соціології. Цей напрям започаткований у феноменологічній філософії Едмунда Гуссерля (EdmundHusserl, 1859-1938). Специфіка феноменології полягає в тому, що «кінцеві елементи» свідомості тлумачаться як сенсоутворюючі чинники, тобто як такі, що виражають первинне призначення свідомості: сприймати, уявляти, понятійно мислити тощо [8, с. 142]. Таким чином, певні предметні значення сприймаються і відтворюються людиною симбіотично разом із іншими значеннями та сенсами.

Увага Е. Гуссерля до повсякденності була спровокована необхідністю подолання кризи європейської науки – т. зв. кризи раціональності. «Наука, – пише філософ, – і це постійно можна чути – нічого не може сказати нам про наші життєві потреби. Вона в принципі виключає питання, найбільш нагальні для людини» [4, с. 548].

У контексті подолання цієї кризи Е. Гуссерль вказував на необхідність звернення до основ, тобто апелював до сфери повсякдення. Саме у втраті зв'язку між наукою та життєвою основою людства він вбачав першопричину кризи раціональності. Щодення стає лакмусовим папірцем затребуваності науки. Це та сфера, де людина існує безпосередньо, тому повсякденні практики із своїми внутрішніми структурами та ритмами, є своєрідними критеріями істинності. Наука повинна «служити цілям, які... мають бути з віднесені з життєвим світом. Людина, що живе у цьому світі, у тому числі і людина, що досліджує природу, може ставити усі свої практичні і теоретичні питання, тільки знаходячись усередині цього світу, може теоретично ставитися до нього лише в нескінченно відкритому горизонті непізнанного» [4, с. 603]. Тобто «життєвий світ», у розумінні Е. Гуссерля, є саме тим фундаментом, на який повинна орієнтуватися наука.

У трактуванні філософа життєвий світ має інваріантну «загальну структуру». У філософському відношенні завдання полягає в тому, щоб глибоко і всеосяжно проаналізувати апріорні структури життєвого світу, потім там можна буде відкрити самі первинні структури

розуму. Повернення до життєвого світу має, за Е. Гуссерлем, показати, що всі апіорні структури наук зрештою обґрунтовані в життєвому світі. Е.Гуссерль вважав, що самі елементарні шари світу і життя проявляють досконалу раціональну структуру і на їх інваріантності можна спорудити надійну будівлю наук [9, с. 54].

Феноменологічна концепція знайшла своє продовження в працях філософів, соціологів та істориків, які почали все активніше звертатися до категорії повсякдення. Їх дослідження виходять за межі побутових описів, стають все більш ретроспективними.

Дослідження повсякденності відіграло фундаментальну роль в розвитку німецької соціальної теорії, передусім, в роботах А. Шюца і Ю. Хабермаса.

Австрійський соціолог і філософ, основоположник феноменологічної соціології Альфред Шюц (Alfred Schütz, 1899-1959) проаналізував конфігурацію повсякденного сприйняття. Він, як і Е.Гуссерль, намагався пов'язати абстрактні наукові знання з реаліями щоденного життя. Саме А. Шюц запропонував термін «повсякденність» для концептуалізації поняття «життєвий світ» Е.Гуссерля в соціології. Він зосередив свої дослідження на процесі складання картини цього світу у людей, виходячи з їх прагнень, сподівань, фантазій, сумнівів, мрій, реакцій на певні події [5, с. 116]. Таким чином, А. Шюц розумів повсякдення як поле безпосередньої діяльності людини.

А.Шюц звернув увагу на поведінкові механізми в контексті окреслення повсякденності. Індивід переживає соціальний світ як певне поле дій, і лише потім як об'єкт мислення. Через це повсякденне сприйняття зорганізується в термінах, релевантних його можливій або реальній дії [15, с. 193]. А.Шюц так визначав повсякденний світ: «Він – це світ культури, оскільки з самого початку повсякденність являє собою смисловий універсам, сукупність значень, які ми повинні інтерпретувати для того, щоб мати певну опору в цьому світі, жити у злагоді з ним» [14, с. 130]. Як така, повсякденність, по А. Шюцу, – «вища реальність», первинна стосовно інших реальностей.

Основним предметом дослідження феноменологічної соціології, згідно А. Шюцу, є аналіз смислових структур повсякденного світу, або соціальної реальності. Останню він визначав як «сукупність усіх об'єктів і явищ соціокультурного світу, яким він уявляється повсякденній свідомості людей, що живуть серед інших людей та пов'язаних з ними різноманітними стосунками взаємодії» [13, с. 403].

Акцентуючи увагу на повсякденності, австрійський соціолог наголошує на несумісності позицій «Я» та «інші». Кожна окрема позиція визначається біографічною ситуацією особистості. Оскільки така ситуація є унікальною, саме вона перетворює «світ взагалі» на «мій власний світ». «Людина у будь-який момент її повсякденного життя знаходиться у біографічно детермінованій ситуації, тобто у визначеному нею самою фізичному і соціокультурному середовищі. У такому середовищі вона займає свою позицію. Це не лише позиція у фізичному просторі і зовнішньому часі, не лише статус і роль у рамках соціальної системи, це також моральна і ідеологічна позиція», – пише А. Шюц [14, с. 131].

Також А. Шюц відзначає типізацію як одну з основних ознак повсякденної реальності: «Конкретний реальний об'єкт виявляє свої індивідуальні характеристики, які виступають так чи інакше у формі типовості» [14, с. 129]. Ці типовості, стандарти поведінки, діяльності, мотивації є апіорними. Вихід за межі стандартних схем повсякденності для А.Шюца означає вихід за межі щоденності. Одночасно соціолог визнає соціальне сприйняття як некореляційне та часто не позбавлене протиріч [15, с. 194].

Юрген Хабермас (Jürgen Habermas, 1929) німецький філософ і соціолог, розробив теорію комунікацій, в якій намагався показати протистояння щоденності і соціальної системи. Він стверджує, що існує два полярні типи раціональності: «система» та «життєвий світ». «Система» являє собою структури, які регулюються через владу та гроші та не мають певного комунікативного досвіду, а «життєвий світ» – це щоденна інтеракція, в якій шляхом внутрішнього консенсусу суспільство формує певну загальну сукупність сенсів [11, с. 124].

Французький соціолог і філософ, представник постструктуралістського напрямку соціальної теорії П'єр Бурд'є (Pierre Bourdieu, 1930-2002) створив оригінальну концепцію габітусу. Ця концепція характеризує світ повсякденності як систему певних практик – звички, жести, поведінка, мотиви, оцінки, – які є вираженням смаків і ціннісних орієнтацій особистості. Особливості цих повсякденних практик формуються під час індивідуальної соціалізації. Габітус являє собою культурну організацію щоденних практик. «...я хочу показати, що існує

.....
соціальний генезис, з одного боку, схем сприйняття, мислення і дії, які є складовими частинами того, що я називаю габітусом, а з іншого боку – соціальних структур і, зокрема, того, що я називаю полями або групами», – пише П. Бурд'є [3, с. 181-182].

Польсько-англійський соціолог Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman, 1925) розглядає повсякденне сприйняття в співвідношенні з соціологічним мисленням. Він відмежовує соціологічне мислення від «сирого» знання життя. Перевага соціологічного мислення: людина розуміє свої дії, як такі, що обумовленні соціальними взаємозв'язками; людина в своєму розумінні може вийти за межі повсякденного досвіду. Соціологічне мислення допомагає людині розуміти «проблеми, які виникають в повсякденному житті» [1, с. 24]. Тобто, за З.Бауманом, є два шляхи сприйняття світу: повсякденний – метод «здорового глузду» (тут же і стереотипи, і нав'язування); соціологічний (на основі соціологічної науки та адекватного аналізу). Спорідненість соціологічного та повсякденного погляду на світ полягає в тому, що повсякденне і соціологічне сприйняття – різновид соціального, а соціальний спосіб сприйняття трансформується з повсякденного.

З. Бауман загалом для сучасної соціології визначає повсякденність як основну категорію. Соціолог-вчений, в свою чергу, виступає не лише як сторонній спостерігач, а як безпосередній учасник, занурений у світ типових щоденних практик.

Якщо З.Бауман апелює до соціологічного мислення, то інший науковець, американський соціолог та публіцист Чарльз Райт Міллс (Charles Wright Mills, 1916-1962) розглядав повсякденність через поняття соціологічної уяви. Він зауважив, що протягом життя людина стикається з цілим рядом проблем, які вона не в змозі розв'язати. Проте люди зазвичай не пояснюють труднощі, яких зазнають через історичні події або інституціональні суперечності, вони не зв'язують особисте благополуччя з піднесеннями і кризами в суспільстві. Більшість не має тієї властивості розуму, яка потрібна для осмислення взаємозв'язків між людиною і суспільством, між біографією й історією, між окремою особою і цілим світом» [7, с. 10].

Учений говорить про певну якість розуму, «яка допоможе користуватися інформацією і розвивати мислення, щоб досягти ясного розуміння того, що відбувається як у світі, так і з ними самими. Я маю намір стверджувати: надії на розвиток такої властивості розуму журналісти і гуманітарії, артисти і публіка, учені і видавці починають покладати на те, що можна назвати соціологічною уявою» [7, с. 11].

Ч. Міллс розділяє особисті та суспільні труднощі. Саме соціологічне уявлення дає змогу людині розрізнити «особисті труднощі, пов'язані із зовнішнім середовищем» та «суспільні проблеми, обумовленні соціальною структурою». Особисті труднощі визначаються характером індивіда та його безпосередніми стосунками з іншими; вони стосуються його «я» і тих обмежених сфер життя суспільства, з якими він особисто знайомий. Громадські проблеми зазвичай торкаються стосунків, які виходять за межі безпосереднього оточення індивіда і його внутрішнього життя. Такий вихід необхідний на рівень інституціональної організації безлічі індивідуальних середовищ життєдіяльності, а далі і на ширшу структуру соціально-історичної спільності, яка, як ціле, складається з багатообразного переплетення і взаємопроникнення індивідуальних середовищ життєдіяльності і суспільно-історичної макроструктури [7, с. 14].

Усвідомити ідею соціальної структури і навчитися адекватно застосовувати її означає отримати можливість простежувати зв'язки всередині найбільшого різноманіття індивідуальних середовищ життєдіяльності. Вміти це робити означає мати соціологічну уяву [7, с. 17].

Таким чином, соціологічна уява дає людині усвідомлення того, який вплив чинить дія історичних сил на її внутрішній стан і життєвий шлях.

Подальший розвиток у феноменологічній соціології термін повсякденність отримав у працях німецького соціолога, провідного представника феноменологічного напрямку Томаса Лукмана (Thomas Luckmann, 1927) та австрійського вченого Пітера Бергера (Peter Berger, 1929). Ці соціологи першими ввели до наукового обігу поняття «повсякденний світ», поставили питання про мову «повсякденних зустрічей», про шляхи «завчання типових щоденних дій», тим самим давши поштовх концепціям соціального конструювання ідентичностей, статі, інвалідності, психіатрії тощо [10].

Як і для А. Шюца, повсякденність для Т. Лукмана та П.Бергера є вищою реальністю і також не вимагає доказів свого існування. Автори відмічають, що соціальна реальність регулярно формується індивідами, але самі суб'єкти цієї реальності постійно випробовують на собі її безпосередній вплив. Таким чином, повсякденність виступає фундаментом стосунків

людини з навколишнім світом, і, як наслідок, потребує глибокого вивчення. Звичайно, дослідник у будь-яких галузях науки, і, в першу чергу, гуманітарних, повинен спиратися на знання повсякденності, «життєвого світу», але він же зобов'язаний також дивитися і вище і ширше, враховуючи не лише те, що повсякденність пропонує, але і те, що пропонуватиме, повинен сам допомагати конструювати цей життєвий світ. Як впливає з праць Г. Лукмана та П. Бергера, вказана вище криза раціональності стосується не лише, і навіть не стільки науки, скільки всієї культури, всього існування людського суспільства [16]. Дослідження повсякденності вони пов'язують з проблемою самоідентифікації людини, що гостро встала в сучасному культурному просторі: «Росте загальна свідомість релятивності світів, включаючи і свій власний, який тепер усвідомлюється, швидше як один зі світів, а не як Світ. Унаслідок цього власна інституціональна поведінка розуміється як «роль», від якої можна віддалитися у своїй свідомості і яку можна «розігрувати» під маніпулятивним контролем» [2, с. 278].

Метою соціального конструювання було виявлення шляхів, за допомогою яких індивідууми та групи людей беруть участь у створенні загальносуспільної реальності. П. Бергер і Т. Лукман досліджували шляхи створення людьми соціальних феноменів, які поступово інституціонуються та перетворюються в традиції. Вони доводять, що будь-яка система уявлень і знань індивідуума про навколишній світ базується на здоровому глузді. В процесі спілкування люди знаходять підтвердження правильності своїх уявлень про реальний світ. Таке підтвердження тільки закріплює поведінкові щоденні механізми та сприяє формуванню інститутів, які уявляються вже не як внутрішньосуспільні утворення, а як соціальні «надбудови» [2, с. 11].

Отже, за П. Бергером та Т. Лукманом повсякденність є соціальною реальністю, яка існує за своїми внутрішніми принципами.

Таким чином, зарубіжна соціологічна наука впродовж ХХ ст. накопичила значний пласт теоретичного матеріалу, який відображає особливості, внутрішні структури, зовнішні зв'язки повсякденності. Проте на сучасному етапі, при ущільненні міждисциплінарних зв'язків, для дослідження такого явища як повсякденність необхідні нові схеми, які б дали змогу всебічно розглянути щоденність. Дослідження повсякденності потребує вивчення практичних ситуацій (кейс-стаді) та залучення нестандартних об'єктів (афіші, обгортки, словники, карикатури, художнє кіно тощо). На сучасному етапі ще не цілком викристалізувалася термінологія повсякденності, не до кінця розкритий її предмет та об'єкт. А оскільки без розуміння щоденності неможливе повноцінне вивчення жодної гуманітарної науки, її подальше дослідження є сьогодні особливо актуальним.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Мыслить социологически / Пер. с англ. под ред. А. Ф. Филиппова; Ин-т «Открытое общество». – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 255 с.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / Пер. с англ. Е. Руткевич; Моск. филос. фонд. — М.: Academia-Центр; Медиум, 1995. – 323 с.
3. Бурдьё П. Социальное пространство и символическая власть // Бурдьё П. Социология политики. – М.: Sociologos, 1993. – С. 181-182
4. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 752 с.
5. Ионин Л.Г. Понимающая социология. Историко-критический анализ. – М.: Наука, 1979. – 206 с.
6. Калекин-Фишман Д. Иная социология возможна: в зависимости от содержания понятия «иная» // Социологические исследования. – 2009. – №7. – С. 16-25.
7. Миллс Ч. р. Социологическое воображение / Пер. с англ. О. А. Оберемко; под общей редакцией и с предисловием Г. С. Батыгина. – М.: Издательский Дом NOTA BENE, 2001. – 264 с.
8. Молчанов В. И. Время и сознание. Критика феноменологической философии: моногр. – М.: Высш. шк., 1998 – 144 с.
9. Петриковская Е. Феноменология и философская антропология // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. – 2009.–Вып.14. – С. 48-58.
10. Пушкарева Н. «История повседневности» как направление исторических исследований // Перспективы. Фонд исторической перспективы [Электрон.ресурс] – http://www.perspectivy.info/misl/koncept/istorija_povsednevnosti_kak_napravlenije_istoricheskikh_issledovaniy_2010-03-16.htm. –Доступно 21 березня 2010 р.
11. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма // THESIS. – 1993. – № 1. – Вып. 2. – С. 123-126.

12. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь. Новый поворот в социологии // Социологические исследования. – 2009. – № 8. – С. 3-13.
13. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / Пер. с нем. и англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 1056 с.
14. Шюц А. Структура повседневного мышления // Социологические исследования. – 1988. – № 2. – С. 129-137.
15. Шютц А. Чужой // Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / Сост. А.Я. Алхасов; Пер. с англ. А.Я. Алхасова, Н.Я. Мазлумяновой; Научн. ред. перевода Г.С. Батыгин. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – 336 с. – С. 191-206.
16. Щербакова Л.В. Повседневность как один из критериев осмысления места философии в системе современного образования [Электрон. ресурс] // Астраханский государственный университет. – www.aspu.ru/images/File/ilil/sbornik.doc – Доступно 16 березня 2011 р.

Zinchuk M.YU. ПОВСЕДНЕВНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ЭКСКУРС

В статье рассмотрены особенности исследования феномена повседневности с точки зрения социологической науки. Очерчены ключевые позиции трактовки ежедневности в трудах Э. Гуссерля, А.Шюца, Ч. Миллса, З.Баумана, П.Бергера, Т.Лукмана. Подчеркивается значение социологических исследований для понимания повседневности в контексте исторических поисков.

Ключевые слова: повседневность, феноменологическая социология, немецкая социальная теория, габитус, социологическое мышление, социологическое воображение, «повседневный мир».

Zinchuk M.U. DAILY OCCURENCE AS OBJECT OF SOCIOLOGICAL RESEARCHES : HISTORICAL DIGRESSION

In the article the features of research of the phenomenon of daily occurence are considered from the point of view of sociological science. Outlined key positions of interpretation of dailyness in labours of such sociologists as E. Husserl, A. Shyuts, c. Mills, Z. Bauman, P. Berger, T. Luckmann. The value of sociological researches is underlined for understanding of daily occurence in the context of historical searches.

Keywords: daily occurence, phenomenological sociology, German social theory, habitus, sociological thought, sociological imagination, «everyday world».

УДК 930.2:94(477)

Ю.Д. Марцинішин

**ПОНЯТТЯ «ПРАЦЯ» В КОСМОГЕННО-ЕНЕРГЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ
С.А. ПОДОЛИНСЬКОГО**

У статті аналізується оригінальне та новаторське трактування категорії «праця» українським вченим та мислителем Сергієм Андрійовичем Подолинським, подане у його дослідженні «Праця людини і її відношення до розподілу енергії»

Ключові слова: праця, енергія, ентропія, продуктивність, розподіл, світобудова.

Категорія «праця» є складним та багатогранним явищем, яке відноситься до фундаментальних основ людського суспільства. Саме «праця» стала предметом дослідження видатного українського мислителя – Сергія Андрійовича Подолинського. У своїй роботі «Праця людини і її відношення у розподілі енергії» [1] (1881 р.) Подолинський подав власну авторську інтерпретацію терміну, розтлумачив здатність людини до праці, назвав її суб'єкти, описав основні види та форми діяльності людини, а також дослідив багато інших аспектів, які складають цілісну характеристику категорії. Проте часто для сучасних науковців ім'я, а тим більше дослідження свого співвітчизника є маловідомими [2]. Виключення становлять дослідники, які безпосередньо вивчають наукову спадщину С. Подолинського [3-7; 10].